

Οπτικοακουστική Παιδεία: ... αδιέξοδα και διαδρομές

Πρόγραμμα Σπουδών για την Οπτικοακουστική Έκφραση

Μένης Θεοδωρίδης

Εισαγωγή – Θεωρητικές και μεθοδολογικές επιλογές

Η ενσωμάτωση στοιχείων Οπτικοακουστικής Έκφρασης στο Πρόγραμμα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης (Δημοτικό-Γυμνάσιο) έχει κατ' επανάληψη προταθεί από πολύ διαφορετικούς φορείς με πολύ διαφορετικούς τρόπους και πολύ μεγάλες μεταξύ τους αποκλίσεις:

- Έχει διατυπωθεί η ανάγκη για μάθημα εξοικείωσης με την κινηματογραφική τέχνη («film ή cinema education»), τόσο με προβολές κινηματογραφικών ταινιών στο σχολείο όσο και με παραγωγή μαθητικών ταινιών. Πρόκειται για μάθημα αισθητικής καλλιέργειας, ώστε οι νέοι πολίτες να γίνουν συνειδητοί φίλοι της κινηματογραφικής έκφρασης. Μάθημα που βέβαια μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον κάποιος επαγγελματίας ειδικός (σκηνοθέτης, κριτικός ή ερευνητής κινηματογράφου κτλ.).

Ερωτήματα σχετικά –που η προσπάθεια να απαντηθούν έχει συχνά οδηγηθεί σε αδιέξοδο– είναι:

Μάθημα επιλογής ή υποχρεωτικό; Ποια θα είναι η σχέση του με τα άλλα μαθήματα τέχνης; Πόσες ώρες και σε ποιες τάξεις; Πόσες ώρες για παρακολούθηση ταινιών; Θα χρειαστεί ειδικότητα; Με ποια επαγγελματικά εφόδια; Οι μαθητές θα παράγουν οπτικοακουστικά έργα; Πότε;

- Έχει επίσης διατυπωθεί η ανάγκη να καλλιεργηθεί κριτική στάση απέναντι στα οπτικοακουστικά προϊόντα, έτσι ώστε οι μαθητές να είναι σε θέση –παρακολουθώντας τα οπτικοακουστικά προϊόντα που διακινούνται από τα ΜΜΕ– να διαμορφώνουν την προσωπική τους γνώμη και να αναπτύσσουν τις προσωπικές τους επιλογές («media literacy», εκπαίδευση στα μέσα). Πρόκειται για έναν τρόπο κριτικής προσέγγισης σχεδόν κάθε είδους κειμένου σε κάθε γνωστικό αντικείμενο, όπου το οπτικοακουστικό έργο ταξινομείται και αναζητείται ο στόχος του δημιουργού, οι τεχνολογίες που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή του μηνύματος, τα εκφραστικά μέσα που αξιοποιήθηκαν, το ιδεολογικό πλαίσιο που αναδύεται, τα χαρακτηριστικά του παραγωγού του έργου και βέβαια τα χαρακτηριστικά του κοινού προς το οποίο απευθύνεται. Πρόκειται δηλαδή για μια κριτική προσέγγιση με τα εργαλεία της κοινωνιολογικής έρευνας.

Ερωτήματα σχετικά –που η προσπάθεια να απαντηθούν έχει συχνά οδηγηθεί σε αδιέξοδο– είναι: Μπορούν όλοι οι εκπαιδευτικοί να αντιμετωπίζουν κριτικά την ύλη τους; Οι μαθητές θα παράγουν ΟΑ έργα; Τι είδους; Θα εξοικειώνονται καθόλου με τον κινηματογράφο; Θα απαιτηθεί ένα ξεχωριστό μάθημα για τα μέσα; Ποιοι θα το διδάσκουν;

- Έχει τέλος διατυπωθεί η ανάγκη συστηματικής εκπαίδευσης των μαθητών στις σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας (ICT), κατά τις οποίες –εφόσον οι μαθητές καταστούν τεχνολογικά επαρκείς– θεωρείται ότι έχουν κατακτήσει επαρκώς και την ικανότητα να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τις εικόνες ως επικοινωνιακά εργαλεία. Ερωτήματα σχετικά –που η προσπάθεια να απαντηθούν έχει συχνά οδηγηθεί σε αδιέξοδο– είναι: Θα αποτελεί ξεχωριστό μάθημα; Πόσες ώρες; Μπορούν οι τεχνολόγοι να διαχειριστούν τις γνώσεις όλων των άλλων γνωστικών αντικειμένων; Η

τεχνολογική επάρκεια, καθώς οι εξελίξεις στις τεχνολογίες πληροφορικής συνεχώς προσθέτουν νέα εργαλεία, συνεπάγονται επικοινωνιακή επάρκεια και ικανότητα κριτικής συγκρότησης περιεχομένου;

Οι τρεις αυτές κατηγορίες προτάσεων είναι με τον τρόπο που συνήθως διατυπώνονται όχι αμοιβαία αποκλειόμενες, αλλά σίγουρα διδακτικά μη συμβατές. Η συνάφεια των μέσων και της τεχνολογίας που χαρακτηρίζουν τους τρεις αυτούς χώρους δεν συνεπάγονται και ταύτιση διδακτικών στόχων.

Κατά το σχεδιασμό του προτεινόμενου Προγράμματος Σπουδών για την Οπτικοακουστική Έκφραση (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής – Νέα Πιλοτικά Προγράμματα Σπουδών για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση), υιοθετήθηκε μια διαφορετική οπτική, που είχε αναπτυχθεί στο εργαστήριο Οπτικοακουστικής Έκφρασης του Προγράμματος «ΜΕΛΙΝΑ – Εκπαίδευση και Πολιτισμός» (1995-2004) και προσπάθησε να συνδυάσει επιμέρους στοιχεία από όλες τις παραπάνω προτάσεις. Η Οπτικοακουστική Έκφραση αντιμετωπίζεται ως ένα πολυτροπικό σύστημα επικοινωνίας, που τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του το συνδέουν με τους στόχους και τη μεθοδολογία της διδασκαλίας της γλώσσας στην εκπαίδευση.

Το Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) για την Οπτικοακουστική Έκφραση στην υποχρεωτική εκπαίδευση

Η θεσμική, πιλοτική παρουσία ενός εντελώς νέου μαθησιακού-διδακτικού αντικειμένου στο Πρόγραμμα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης επιβάλλει την αναλυτική επισκόπηση του περιεχομένου του, της προτεινόμενης διδακτικής του μεθοδολογίας και της εκπαιδευτικής του συμβολής στο πλαίσιο της αγωγής των νέων πολιτών. Η πρόταση χωρίζεται σε πέντε ενότητες προτάσεων:

- Προτάσεις για την ευκαιριακή αξιοποίηση των δραστηριοτήτων της Οπτικοακουστικής Έκφρασης στο πλαίσιο όλων των γνωστικών πεδίων του ΠΣ (αξιοποίηση της Οπτικοακουστικής Έκφρασης σε όλα τα μαθήματα).
- Επισημάνσεις διδακτικής μεθοδολογίας για την Οπτικοακουστική Έκφραση.
- Προτάσεις για συστηματική εξοικείωση των μαθητών με τις καλλιτεχνικές και επικοινωνιακές διαστάσεις της Οπτικοακουστικής Έκφρασης στο πλαίσιο του γνωστικού πεδίου της Αισθητικής Παιδείας (και επιλογή κομβικών εννοιών για την εξοικείωση με την καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση).
- Κομβικές έννοιες του ΠΣ για την Οπτικοακουστική Έκφραση.
- Πρόσβαση και δυνατότητες αξιοποίησης του ΠΣ για την Οπτικοακουστική Έκφραση.

Η Οπτικοακουστική Έκφραση στο συνολικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ), εκτός της Αισθητικής Παιδείας

Προτάσεις για την ευκαιριακή αξιοποίηση των δραστηριοτήτων της Οπτικοακουστικής Έκφρασης στο πλαίσιο όλων των γνωστικών πεδίων του ΠΣ:

Η Οπτικοακουστική Έκφραση αποτελεί ένα εναλλακτικό, πολυτροπικό και ολοκληρωμένο σύστημα επικοινωνίας πέρα από τον γραπτό και τον προφορικό λόγο. Θεωρούμε ότι η Οπτικοακουστική Έκφραση, δηλαδή η αφήγηση και η διατύπωση νοημάτων με εικόνες και ήχους, ενώ δε διέπεται από την αυστηρότητα που χαρακτηρίζει το γραπτό λόγο, έχει όμως πολλά από τα γνωρίσματα ενός συστήματος επικοινωνίας όπως ο προφορικός και ο γραπτός λόγος. Μπορεί να αφηγηθεί μια ιστορία με πλοκή, άλλοτε αξιοποιώντας τη γραμμική ανάπτυξη και άλλοτε με τρόπο αποσπασματικό, εισάγοντας άλματα στο χρόνο και το χώρο. Μπορεί να διαφοροποιείται σε είδη οπτικοακουστικών κειμένων, όπως η ποίηση, το δοκίμιο, η αναφορά, η διακήρυξη, η προπαγάνδα, η διαφήμιση κτλ., μπορεί να δημιουργεί συμβολισμούς, μεταφορές, παρομοιώσεις κτλ., μπορεί να αξιοποιεί τα δικά της υφολογικά και καλογολικά στοιχεία και φυσικά η Οπτικοακουστική Έκφραση διαθέτει αναγνωρίσιμους ρυθμούς και δομές.

Τα οπτικοακουστικά κείμενα είναι κατεξοχήν πολυτροπικά κείμενα, καθώς συνδυάζουν ακίνητες και κινούμενες εικόνες, που κατασκευάζονται με πολύ διαφορετικά μέσα (εικαστικά, φωτογραφικά, ηλεκτρονικά), ήχους διαφόρων ειδών αλλά και πάρα πολλά είδη γραπτού λόγου. Η συνδυαστική αξιοποίηση όλων αυτών των διαφορετικών τρόπων επιτρέπει σύνθετες νοηματοδοτήσεις και δημιουργία πολύσημων συμβολισμών. Τα οπτικοακουστικά κείμενα έχουν συνήθως διεθνή εμβέλεια, αποτελούν καθοριστική παράμετρο της σύγχρονης ζωής και γι' αυτό προσφέρουν πολλές ευκαιρίες σύνδεσης της σχολικής ύλης με την καθημερινότητα και τα βιώματα των παιδιών.

Οι δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας είναι:

Ας προσέξουμε ότι ο δημιουργός έχει μπροστά του μια «πραγματικότητα» (τρία λουλουδάκια), από την οποία επέλεξε να καταγράψει μόνο το ένα λουλουδάκι.

Ας προσέξουμε ότι το κοινό δε βλέπει το αρχικό λουλουδάκι, αλλά την επεξεργασμένη εικόνα του σε επιλεγμένη μεγέθυνση. Ταυτόχρονα, δεν ακούει απαραίτητα το φυσικό ήχο που επικρατούσε στο χώρο της λήψης, αλλά την ηχητική επιλογή του δημιουργού (όλη αυτή η κατασκευή, αναπόφευκτα αποτελεί ένα μήνυμα του δημιουργού προς το κοινό).

Μέχρι σήμερα αυτό το σύστημα επικοινωνίας το κατακτούμε εμπειρικά, ως καταναλωτές πληθώρας οπτικοακουστικών μηνυμάτων που μας απευθύνονται καθημερινά. Αν ωστόσο χρειάζεται μια παρέμβαση στο σχολείο για τη συστηματική εξοικείωση των μαθητών με την Οπτικοακουστική Έκφραση, αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από μια σειρά δραστηριοτήτων Οπτικοακουστικής Παιδείας, δηλαδή δραστηριοτήτων επικοινωνίας με κατασκευασμένες εικόνες και κατασκευασμένους ήχους. Τα θεμελιώδη λοιπόν χαρακτηριστικά-προϋποθέσεις των δραστηριοτήτων αυτών είναι:

- Η χρήση εργαλείων καταγραφής και επεξεργασίας εικόνων και ήχου.
- Η καθοριστική συμβολή ενός (ή περισσότερων) δημιουργού-παραγωγού του μηνύματος.
- Η καθοριστική παρουσίαση του οπτικοακουστικού έργου σε κοινό-δέκτες του μηνύματος.

Οι δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας μπορούν να συγκροτήσουν ένα συστηματικό και ταυτόχρονα «χαλαρό» Πρόγραμμα Σπουδών για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση, το οποίο πρέπει να έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά της διδασκαλίας μιας παράλληλης «γλώσσας»:

1. Η διδασκαλία της γλώσσας πλουτίζεται από τη χρήση της σε διάφορα γνωστικά αντικείμενα. Δηλαδή, η χρήση της γλώσσας στο χώρο των φυσικών επιστημών, στα μαθηματικά, στη μελέτη της ιστορίας, στις επιστήμες του ανθρώπου, στο χώρο της φιλοσοφίας κ.ά. έρχονται να προστεθούν στα γλωσσικά βιώματα της καθημερινότητας, για να συγκροτήσουν στο μυαλό του μαθητή μια ολοκληρωμένη γλωσσική συνείδηση. Με τον ίδιο τρόπο η ολοκληρωμένη οπτικοακουστική συνείδηση είναι σημαντικό να προκύψει από δραστηριότητες που προβλέπουν την αξιοποίηση της Οπτικοακουστικής Έκφρα-

σης σε καθένα από τα πολλά γνωστικά αντικείμενα του Προγράμματος Σπουδών. Γι' αυτό οι εκπαιδευτικοί κάθε ειδικότητας θα πρέπει να είναι σε θέση να εφαρμόζουν στοιχειώδεις δραστηριότητες, που συμβάλλουν στους στόχους του δικού τους μαθήματος, αξιοποιώντας ταυτόχρονα τις επικοινωνιακές δυνατότητες του οπτικοακουστικού λόγου.

2. Συνήθως η διδασκαλία του γραπτού και του προφορικού λόγου στο σχολείο δεν απασχολείται με την ανάπτυξη κριτικής στάσης απέναντι στα κάθε είδους κείμενα, εστιάζοντας κυρίως στην απόκτηση δεξιοτήτων γραφής και ανάγνωσης (δες και Ντάβου, 2007). Όμως η ανάπτυξη κριτικής στάσης είναι ιδεολογική επιλογή, που δεν αναφέρεται μόνο στην Οπτικοακουστική Έκφραση και στα ΜΜΕ, αλλά εξίσου και στο γραπτό λόγο, του οποίου η προσέγγιση σήμερα γίνεται μέσω του μαθήματος της γλώσσας. Για παράδειγμα, η μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν την εκδοτική βιομηχανία στο χώρο της λογοτεχνίας, τα συστήματα βράβευσης και προώθησης των λογοτεχνών (Buckingham, 2008), αλλά και θέματα όπως η εξειδικευμένη χρήση και τα χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου στο χώρο της ενημέρωσης, της διαφήμισης κτλ. αποτελούν σημαντικούς τομείς τόσο για την ανάπτυξη ολοκληρωμένης κριτικής στάσης όσο και για μια πιο σύγχρονη θεώρηση του γραπτού λόγου. Κάποιες λοιπόν από τις δραστηριότητες ανάλυσης των οπτικοακουστικών κειμένων, μεταφερόμενες στο πλαίσιο του σημερινού μαθήματος της γλώσσας, σίγουρα θα μπορούσαν να συμβάλουν στη γενικότερη ιδεολογική συγκρότηση των μαθητών. Το μάθημα δηλαδή της γλώσσας θα μπορούσε να διευρυνθεί, ώστε η κριτική προσέγγιση των κειμένων να περιλαμβάνει τόσο τα γραπτά όσο και τα οπτικοακουστικά κείμενα.

3. Όπως και στη διδασκαλία της γλώσσας, η γλωσσική συνείδηση δεν είναι δυνατόν να κατακτηθεί μόνον από τη μελέτη γραπτών κειμένων, αλλά χρειάζεται να πλαισιωθεί από συστηματικές δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου. Το ίδιο και για την Οπτικοακουστική Έκφραση, στο πλαίσιο κάθε μαθήματος μπορούν να δημιουργηθούν δεξιότητες παραγωγής των δικών τους, απλών οπτικοακουστικών κειμένων. Να διατυπώσουν δηλαδή το δικό τους οπτικοακουστικό λόγο, προβάλλοντας τις προσωπικές τους απόψεις και σκέψεις. Αξιοποιώντας την επικοινωνιακή τεχνολογία και τα σύγχρονα οπτικοακουστικά εργαλεία, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν τις απαραίτητες ευκαιρίες, ώστε στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης να συντάσσουν, να διαμορφώνουν και να δημοσιοποιούν τα δικά τους απλά οπτικοακουστικά κείμενα.

Κλειδί εδώ μπορεί να αποτελεί η παραγωγή μικρών οπτικοακουστικών κειμένων από ομάδες μαθητών. Ανάλογες ευκαιρίες μπορεί να προκύψουν από πολλά, διαφορετικά μαθήματα του Προγράμματος Σπουδών, ώστε τα οπτικοακουστικά κείμενα να εμπλουτίζονται από τις εκφραστικές ανάγκες διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων:

α. Σε διάφορα σχολικά projects (σχολικές εργασίες):

► Για θέματα ιστορικής μνήμης (καταγραφή αφηγήσεων, μαρτυριών κτλ.).

► Οπτικοακουστική καταγραφή επισκέψεων σε χώρους κοινωνικής αναφοράς (λαϊκή αγορά, σταθμός τρένου, λιμάνι, εργοστάσιο κτλ.) ή πολιτισμικής αναφοράς (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, ιστορικά κτίρια κτλ.).

► Για θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (έρευνα και συλλογή οπτικοακουστικού υλικού σε βιότοπους, δάση κτλ.).

Στο πλαίσιο τέτοιων projects, μπορούν να γίνουν βιντεοσκοπήσεις συνεντεύξεων, καταγραφές χώρων, κτιρίων κτλ. ως υλικό προέρευνας και τεκμηρίωσης, που οι μαθητές, αφού συλλέξουν, θα επεξεργαστούν μέσα στην τάξη και ίσως οδηγηθούν σε μια οπτικοακουστική παρουσίαση-ρεπορτάζ σε ευρύτερο κοινό. Για παράδειγμα, η στοχευμένη φωτογραφική καταγραφή ενός χώρου με γενικά, μεσαία και κοντινά κάδρα επιτρέπει –πίσω στην τάξη– την επεξεργασία και την εκ νέου παρατήρηση του χώρου με κριτήρια που διαμορφώθηκαν μετά την επίσκεψη, καθώς και την ανάλογη εννοιολογική διαπραγμάτευση.

σε κάθε γνωστικό αντικείμενο:

- οι θεματικές, στοχευμένες φωτογραφίες επιτρέπουν διαπραγμάτευση εννοιών και επεξεργασία κριτηρίων παρατήρησης

- η πραγματοποίηση συνεντεύξεων για θέματα του

- η σύνθεση και παραγωγή οπτικοακουστικών κειμένων παρουσίασης ενθαρρύνει τους μαθητές να συστηματοποιούν τις γνώσεις τους και να τις ανάγουν στην καθημερινότητά τους

Στοχευμένη φωτογραφική καταγραφή ενός χώρου με κάδρα, γενικά (πληροφορίες χώρου), μεσαία (πληροφορίες δραστηριότητας και σχέσεων) και κοντινά (επιλογή σημαντικών λεπτομερειών).

σε κάθε γνωστικό αντικείμενο:

- οι θεματικές, στοχευμένες φωτογραφίες επιτρέπουν διαπραγμάτευση εννοιών και επεξεργασία κριτηρίων παρατήρησης
- η πραγματοποίηση συνεντεύξεων για θέματα του γνωστικού αντικείμενου καταγράφει απόψεις του κοινωνικού περιγύρου που εκφράζουν πρωτότυπες, εκτός ύλης ιδέες αλλά και παρανοήσεις που προσφέρονται για κριτική μελέτη
- η συγκριτική μελέτη συναφών

γ. Στο πλαίσιο γλωσσικών μαθημάτων, ασκήσεις μικρών ταινιών από ομάδες μαθητών που βασίζονται σε ένα στίχο, ένα ποίημα ή απόσπασμα λογοτεχνικού έργου, ως δοκιμών σε θέματα οπτικοποίησης λόγου, δηλαδή μεταφοράς («διακειμενικής μετάφρασης») από ένα είδος λόγου σε ένα άλλο, εκφορές λόγου παράλληλα με εικόνα, υποκατάστασης λόγου από άλλα εκφραστικά μέσα κτλ.

ε. Καταγραφή από ομάδα μαθητών της δημιουργικής προσπάθειας άλλων μαθητικών ομάδων (καταγραφή προετοιμα-

ζ. Ενδιαφέρουσες, συναφείς προτάσεις δραστηριοτήτων παραγωγής οπτικοακουστικών κειμένων –από μεγαλύτερους μαθητές–, με αφορμές από τη λογοτεχνία καταθέτει και η Renee Hobbs (Hobbs 2007).

4. Όπως και στη διδασκαλία της γλώσσας, η βαθύτερη γλωσσική συνείδηση δεν είναι δυνατόν να προκύψει μονάχα από την τριβή με τους μηχανισμούς της γλώσσας. Πρέπει να στηριχτεί και στη μελέτη τόσο της καθημερινής κουλτούρας των μαθητών όσο και της λογοτεχνίας, δηλαδή της καλλιτεχνικής διάστασης της γλώσσας, που προϋποθέτει απόλαυση, *απρόβλεπτες υποκειμενικές αναγνώσεις και στοχασμό*. Με τον ίδιο τρόπο, η εξοικείωση με την καθημερινή οπτικοακουστική κουλτούρα των μαθητών (τηλεόραση, διαδίκτυο κτλ.) και βέβαια με την καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση (δηλαδή με πολλά, διαφορετικά είδη κινηματογραφικών έργων, πολλά διαφορετικά είδη καλλιτεχνικής φωτογραφίας, βιντεο-άρτ, βιντεοεγκαταστάσεων, έργων εικονικής πραγματικότητας κτλ.), θεμελιώνει στη συνείδηση των μαθητών τις επικοινωνιακές και αισθητικές δυνατότητες της Οπτικοακουστικής Έκφρασης και δίνει ευκαιρίες για καλλιέργεια κριτικού λόγου, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη μιας ανώτερης ποιότητας κριτικής στάσης απέναντι στα κείμενα. Αυτή ακριβώς η διάσταση εξοικείωσης των μαθητών με την καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση απουσιάζει από τα περισσότερα προγράμματα οπτικοακουστικής αγωγής για τα ΜΜΕ και οδηγεί συχνά στη ρηχή, μηχανιστική κριτική στάση, στην οποία αναφέρονται πολλοί ερευνητές (Buckingham, 2007).

Κλειδί εδώ μπορούν να είναι οι διαδικασίες κριτικής προσέγγισης των οπτικοακουστικών κειμένων, που στηρίζονται όχι μόνον στα κοινωνιολογικά εργαλεία ανάλυσης, αλλά και σε εργαλεία από το χώρο της σημειωτικής. Αν και μια τέτοια προοπτική τρομάζει, ως απαγορευτικά σύνθετη, πρέπει να δοκιμαστούν δραστηριότητες που με αφετηρία τις σημασίες να ενθαρρύνουν τις πολλαπλές αναγνώσεις, τις υποκειμενικές ερμηνείες και τη συζήτηση μέσα σε μικρές ομάδες συμμαθητών. Τέτοιες δραστηριότητες, ενταγμένες στο τρέχον Πρόγραμμα Σπουδών, μπορεί να είναι:

α. *Συγκρίσεις μεταξύ διαφόρων οπτικοακουστικών κειμένων*. Με αφορμή κάποιο θεματικό άξονα –που συνδέεται με το εκάστοτε γνωστικό αντικείμενο– μπορούν να μελετηθούν αποσπάσματα από οπτικοακουστικά έργα εντελώς διαφορετικού είδους και ύφους. Για παράδειγμα, αποσπάσματα με «σκηνές βροχής» (ή «σκηνές οικογενειακού τραπέζιου» ή «σκηνές ταξιδιού» κτλ.) από έργα πολύ διαφορετικών ειδών (από κλασικές ταινίες, ντοκιμαντέρ, τηλεοπτικά σίριαλ, διαφημιστικά σποτ, παιδικά έργα κινουμένων σχεδίων κτλ., μπορούν να προβληθούν μέσα στην τάξη και να συζητηθούν στο πλαίσιο μικρών ομάδων, έτσι ώστε τα παιδιά να εντοπίσουν απρόβλεπτες οπτικές γωνίες, ακολουθώντας ένα ειδικό «πρωτόκολλο μελέτης».

Σε τέτοιου είδους πρωτόκολλα-οδηγούς μελέτης, μέσα από συγκρίσεις πολύ διαφορετικών οπτικοακουστικών κειμένων, μπορούν να συνδυάζονται τόσο οι σημειωτικές προ-

σεγγίσεις (με ερωτήματα του τύπου «Κατά τη γνώμη σας, στα αποσπάσματα που παρακολουθήσαμε από διάφορα έργα με τον Ηρακλή, σε ποιο έργο ο Ηρακλής παρουσιάζεται πιο δυνατός και σε ποιο παρουσιάζεται πιο έξυπνος;» ή «Σε ποιο από τα έργα με τον Ηρακλή οι εχθροί του δείχνουν πιο τρομακτικοί; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους που τρομάζουν περισσότερο;»), όσο και οι προσεγγίσεις οι οποίες στηρίζονται στα εργαλεία της κοινωνιολογίας και αναφέρονται σε θέματα σηματοδότησης, όπως αυτά προκύπτουν από τη δημιουργική χρήση των εκφραστικών μέσων (για παράδειγμα, με ερωτήματα του τύπου: «Την ώρα που οι δύο ήρωες τρώνε, ποιοι ήχοι ακούγονται; η μουσική που ακούγεται προέρχεται από το χώρο όπου τρώνε; Γιατί ξαφνικά η μουσική δυνάμωσε και σκέπασε τους άλλους ήχους; Άραγε ποιος τη δυνάμωσε και ποιος αποφάσισε να μην ακούμε τους υπόλοιπους ήχους;»).

β. *Συγκρίσεις και μελέτη αποσπασμάτων από διαφορετικά έργα του ίδιου δημιουργού*.

γ. *Διακειμενικές συγκρίσεις*, όπως η σύγκριση μιας συγκεκριμένης σκηνής από τη γραπτή αφήγηση ενός λογοτεχνικού έργου με την αντίστοιχη σκηνή από την οπτικοακουστική μεταφορά του ίδιου έργου στον κινηματογράφο. Συχνά μάλιστα, οι συγκρίσεις αυτές μπορούν να περιλάβουν σκηνές από διαφορετικές μεταφορές του ίδιου έργου, που έγιναν σε διαφορετικές εποχές, από διαφορετικούς δημιουργούς.

δ. *Διακειμενικές συγκρίσεις*, όπως η αναζήτηση *εικαστικών συνθέσεων* –που προέρχονται από συγκεκριμένους, γνωστούς πίνακες– σε κινηματογραφικές ταινίες.

ε. *Μελέτη των σημασιών που προκύπτουν (σε επιλεγμένα οπτικοακουστικά κείμενα) από την ιδιαίτερη σχέση εικόνας και ήχου*.

στ. *Ανίχνευση και μελέτη ηχητικών τοπίων*, που οι μαθητές μπορούν να επιχειρήσουν να αποδώσουν με γραπτό λόγο, με εικαστικά μέσα ή με θεατρικό αυτοσχεδιασμό κτλ.

ζ. Στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία μπορούν πια να αναζητηθούν σε μετάφραση και πολλές άλλες ενδιαφέρουσες προτάσεις δραστηριοτήτων Οπτικοακουστικής Παιδείας (Buckingham 2008, BFI 2003).

Και εδώ (όπως και στις δραστηριότητες παραγωγής οπτικοακουστικών κειμένων από ομάδες μαθητών) καθοριστικό ρόλο παίζει η συζήτηση στη μικρή ομάδα. Μάλιστα, τέτοιου είδους συζητήσεις μπορούν –με την κατάλληλη βέβαια καθοδήγηση– να πραγματοποιηθούν και σε πολύ μικρές ηλικίες, πάνω σε απλουστευμένα ερωτήματα, όπως: «Με ποιον θα ήθελες να είσαι φίλος; με τον Σούπερμαν ή με τον Μπάτμαν; Ζωγράφισε το σπίτι του καθενός». «Η Ερμιόνη (ηρωίδα στο σύμπαν του Χάρυ Πότερ) θα μπορούσε να κάνει παρέα με την Κατούμαν (ηρωίδα στο σύμπαν του Μπάτμαν); Ζωγράφισε τα ρούχα της καθεμιάς απλωμένα με μανταλάκια».

Στις μεγαλύτερες ηλικίες πάλι, η επαφή με το πρωτογενές υλικό της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης επιβάλλει τις εκτός σχολείου επισκέψεις για παρακολούθηση επιλεγμένων κινηματογραφικών ταινιών, αφιερωμάτων, ειδικών φεστιβάλ για μαθητικό κοινό, αλλά και επισκέψεις σε χώρους εκθέσεων για εξοικείωση με άλλα είδη καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης, όπως είναι η φωτογραφία, η βιντεοάρτ, οι ψηφιακές εγκαταστάσεις κ.ά. Όπως επισημάνθηκε προηγουμένως, οι επισκέψεις αυτές είναι γόνιμες εφόσον ενταχθούν σε ένα πλαίσιο ανάπτυξης κριτικού λόγου μέσα στη μικρή ομάδα. Είναι δηλαδή σημαντικό να προβλέπεται μια μεθοδολογία προσέγγισης των έργων με ερωτήματα που προϋποθέτουν συγκρίσεις μεταξύ έργων, προσωπικές αξιολογήσεις και ερμηνείες, καθώς και ένταξη κάθε έργου στις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που το καθόρισαν κτλ.

Όταν τα παιδιά προσανατολίσουν από πολύ νωρίς τη στάση τους απέναντι στα οπτικοακουστικά κείμενα ως αφορμές για προσωπική απόλαυση, αφορμές για ερωτήματα ή αναζήτηση διαφορετικών απόψεων αλλά και ως πεδίων προσωπικών ερμηνειών, τότε η κριτική τους στάση απέναντι στα κείμενα αυτά θα είναι ουσιαστική και δεδομένη.

Επισημάνσεις διδακτικής μεθοδολογίας

Η θεσμική καθιέρωση της Οπτικοακουστικής Παιδείας μέσα στο σχολείο αναφέρεται σε δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας, που, ξεκινώντας από το νηπιαγωγείο, διατρέχουν ολόκληρο το Πρόγραμμα Σπουδών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και συνδυάζονται εύκολα με ήδη καθιερωμένες σχολικές δραστηριότητες, τις οποίες οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί έχουν εντάξει στη σχολική πρακτική τους.

Θεμελιώδη μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της πρότασης αυτής είναι:

1. Οι δραστηριότητες της Οπτικοακουστικής Παιδείας να μη συγκροτούν ένα ξεχωριστό γνωστικό αντικείμενο, αλλά να διαπερνούν το σύνολο των γνωστικών αντικειμένων του Προγράμματος Σπουδών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Επίσης, τουλάχιστον για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, η εφαρμογή των δραστηριοτήτων αυτών δε θα πρέπει να προϋποθέτει ιδιαίτερες ειδικές γνώσεις από τους εκπαιδευτικούς. Θα δίδονται ειδικά σχεδιασμένες προτάσεις δραστηριοτήτων, πάνω στις οποίες ο εκπαιδευτικός θα εργάζεται μαζί με τα παιδιά ως μια ομάδα με μικρές υποομάδες, χωρίς κάποιος να χρειάζεται να γνωρίζει ένα ειδικό αντικείμενο για να το «διδάξει» στους άλλους. Σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις εξειδικευμένης τεχνογνωσίας, που ίσως προβλεφθούν για τις τελευταίες τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, οι ομάδες θα μπορούν να καταφεύγουν σε επαγγελματίες του χώρου για επιμέρους βοήθεια (μοντέλο εξειδικευμένου εταίρου-partnership).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η πρόβλεψη για δραστηριότητες εξοικείωσης με την καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση στο πλαίσιο της Αισθητικής Αγωγής δεν αναιρεί την ανάγκη «εγκάρσιας» ανάπτυξης της Οπτικοακουστικής Παιδείας διαμέσου όλων των γνωστικών αντικειμένων του ΠΣ, όπως τονίζεται παραπάνω. Απλώς, ένα μέρος των στόχων

της Οπτικοακουστικής Παιδείας θα καλύπτεται και μέσα από τις δραστηριότητες καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης, έτσι ώστε οι μαθητές να συνειδητοποιούν ότι –όπως όλα τα εργαλεία (γραφής, οικοδόμησης, επεξεργασίας υλικών κτλ.)– τα εργαλεία οπτικοακουστικής καταγραφής μπορούν να αξιοποιηθούν και ως εργαλεία καλλιτεχνικής έκφρασης και ότι στο χώρο της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης υπάρχουν σημαντικά έργα που μπορούν να προσφέρουν απόλαυση και αφορμές για στοχασμό.

2. Οι δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας μέσα στην τάξη θα πρέπει να είναι *ομαδικές*. Ήδη σε πολλές θεσμοθετημένες δραστηριότητες μέσα στο σχολείο (περιβαλλοντικές εργασίες, ευέλικτη ζώνη, διαθεματικότητα κτλ.) προβλέπεται το ομαδοσυνεργατικό μοντέλο διδασκαλίας ή, ακόμα καλύτερα, η Μέθοδος Project, όπου κατά την παραγωγή κάποιου συλλογικού έργου προβλέπεται η λήψη αποφάσεων. Το πλαίσιο αυτό αποτελεί ιδανική προϋπόθεση για τις δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας, όπου η διαδικασία διαπραγμάτευσης των εννοιών από τα παιδιά (συζητήσεις μεταξύ τους προκειμένου να επιλέξουν τη μία ή την άλλη λύση) είναι πιο σημαντική από τις ίδιες τις γνώσεις που τυχόν θα αποκομίσουν. Στη συνέχεια, η εντελώς απαραίτητη παραγωγή τελικής σύνθεσης-παρουσίασης που απευθύνεται σε κάποιους είδους κοινό επιτρέπει στους μαθητές να συστηματοποιούν τις γνώσεις τους και να τις συνδέουν με την καθημερινότητά τους.

σε κάθε γνωστικό αντικείμενο:

- οι θεματικές, στοχευμένες φωτογραφίες επιτρέπουν διαπραγμάτευση εννοιών και επεξεργασία κριτηρίων παρατήρησης
- οι εικόνες για θέματα του καταγράφει απόψεις του και εκφράζουν πρωτότυπες, μεμονωμένες ή κοινές γνώσεις του μαθητή
- η σύνθεση και παραγωγή οπτικοακουστικών κειμένων παρουσίασης ενθαρρύνει τους μαθητές να συστηματοποιούν τις γνώσεις τους και να τις ανάγουν στην καθημερινότητά τους

3. Οι δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας, όπως άλλωστε όλες οι δραστηριότητες καλλιτεχνικής έκφρασης, εξοικειώνουν τα παιδιά με την ιδιαίτερη αξία των εναλλακτικών οπτικών που μπορούν να προκύψουν για κάθε θέμα. *Η υποκειμενική ματιά «του άλλου»*, που εκφράζεται για κάποιο πολύ συνηθισμένο θέμα ή αντικείμενο γύρω μας, η διαφορετική θεώρηση του κόσμου που μας περιβάλλει είναι ίσως το πιο σημαντικό κοινωνικό χαρακτηριστικό των τεχνών. Τα παιδιά, μέσα από κατάλληλα σχεδιασμένες δραστηριότητες, καλούνται να συνειδητοποιήσουν ότι καθετί μπορεί να αποκτήσει διαφορετικές σημασίες, ανάλογα με την οπτική γωνία

που υιοθετούμε, και πως η κατανόηση της υποκειμενικής ματιάς κάθε μέλους της ομάδας πλουτίζει τη δυνατότητά μας να αντιμετωπίζουμε κριτικά την πραγματικότητα γύρω μας και συμβάλλει στον επικοινωνιακό πολιτισμό.

4. Αντιμετωπίζοντας το γνωστικό και εννοιολογικό χώρο που θα θέλαμε να καλύψει η θεσμοθέτηση της Οπτικοακουστικής Παιδείας στην εκπαίδευση (δηλαδή ποιο θα πρέπει να είναι το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων Οπτικοακουστικής Παιδείας στο σχολείο), θα ορίσουμε τέσσερις κυρίως συνδεδεμένες αλλά διακριτές περιοχές, οι οποίες θα πρέπει να μας απασχολήσουν εξίσου:

Οι πρώτες δύο περιοχές θα πρέπει να αναφέρονται στην εξοικείωση των παιδιών με την *καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση* (audiovisual arts – film education): τον κινηματογράφο, τη φωτογραφία, περιοχές της τηλεόρασης, το κινούμενο σχέδιο, τη δημιουργική ηχογράφηση (ραδιοσκηνοθεσία ή ηχοσκηνοθεσία), τα κόμικς, τη video-art, τις μορφές ηλεκτρονικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης μέσα σε περιβάλλον ηλεκτρονικού υπολογιστή (ηλεκτρονική σχεδίαση-computer graphics, τρισδιάστατο κινούμενο σχέδιο-3D animation, εγκαταστάσεις εικονικής πραγματικότητας-virtual reality installations κτλ.). Η προσέγγιση όλων αυτών των θεμάτων θα θέλαμε να γίνει με δύο τρόπους:

α. Αφενός, θα θέλαμε τα παιδιά να γνωρίσουν και να διατυπώσουν κρίσεις για κάποια αντιπροσωπευτικά έργα από κάθε είδος. Δηλαδή να παρακολουθήσουν και να συζητήσουν κάποιες ταινίες, να μελετήσουν και να συζητήσουν καλλιτεχνικές φωτογραφίες, να επιλέξουν και να συζητήσουν ραδιοφωνικές εκπομπές που αξιοποιούν τα ηχητικά εκφραστικά μέσα, να επισκεφθούν και να συζητήσουν έργα video-art κτλ. Σχηματικά, θα λέγαμε να τους δοθούν ευκαιρίες για καθοδηγούμενη μελέτη, διακειμενικές συγκρίσεις και επεξεργασία (διατύπωση κριτικού λόγου) έτοιμων οπτικοακουστικών προϊόντων από το χώρο της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης. Πρόκειται για μια, λίγο πολύ, εμπειρική σημειολογική θεώρηση των οπτικοακουστικών έργων, προκειμένου να λειτουργήσουν «τα παιδιά ως κριτικά σκεπτόμενοι φιλότεχνοι» (δέκτες έργων τέχνης), να αποκτήσουν συνολική εικόνα του χώρου και να βιώσουν χειροπιαστά παραδείγματα εναλλακτικών οπτικών, όπως εκφράζονται από διαφορετικούς καλλιτέχνες. Οι δραστηριότητες αυτού του είδους αποσκοπούν αφενός στην ανάπτυξη δεξιοτήτων παρατήρησης, μελέτης, ταξινόμησης και κριτικής ανάλυσης των οπτικοακουστικών προϊόντων, αλλά κυρίως στη δημιουργία προϋποθέσεων ώστε τα παιδιά να βρεθούν σε σχέση εξουσίας με το οπτικοακουστικό έργο, κάτι που σπάνια τους δίνεται η ευκαιρία να επιχειρήσουν. Το ίδιο το έργο δηλαδή που όταν καταναλώνουν απολαμβάνουν (διασκεδάζουν, συγκινούνται, φοβούνται κτλ.), μπορούν να το μελετήσουν, να χρονομετρήσουν τις διάρκειες των πλάνων του, να ταξινομήσουν το είδος των συγκρούσεων που παρουσιάζει, να το συγκρίνουν με κάποιο άλλο ανάλογο έργο κτλ., διαπιστώνοντας τις κατασκευαστικές του ιδιαιτερότητες, αρετές και ατέλειες και να διατυπώσουν σχετικό κριτικό λόγο.

β. Αφετέρου, θα θέλαμε να εξοικειωθούν τα παιδιά με τα μέσα και τα εργαλεία της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης. Δηλαδή, να αντιμετωπιστούν «τα παιδιά ως δημιουργοί – παραγωγοί» καλλιτεχνικών (στον τρόπο σκέψης

και στη μεθοδολογία) οπτικοακουστικών έργων. Οι δραστηριότητες αυτού του είδους αποσκοπούν στην ανάπτυξη οπτικοακουστικής συνείδησης μέσα από τη βιωματική εξοικείωση με τα εργαλεία και τις μεθόδους παραγωγής οπτικοακουστικών έργων και μηνυμάτων. Τα παιδιά θα κατανοήσουν μέσα από ποιες διαδικασίες και επιλογές κατασκευάζονται τα οπτικοακουστικά προϊόντα και θα αναπτύξουν ένα ελάχιστο μεθοδολογικό πλαίσιο, ώστε χωρίς τους δισταγμούς του τεχνολογικά αδαούς να επιχειρούν κριτική ανάλυση των οπτικοακουστικών προϊόντων που άλλοι παραγωγοί-δημιουργοί μέσα από παρόμοιες διαδικασίες κατασκευάζουν. Παράλληλα, η πρακτική συμμετοχή σε τέτοιες δραστηριότητες, ενθαρρύνει την αναζήτηση νέων, εναλλακτικών μορφών έκφρασης, που μπορούν να πραγματοποιηθούν χάρη στη *μη συμβατική* χρήση των ήδη γνωστών ή των νέων οπτικοακουστικών εργαλείων. Φυσικά, θα ευχόμασταν οι δραστηριότητες παραγωγής καλλιτεχνικού οπτικοακουστικού έργου να προσπαθήσουν να καλύψουν όσο γίνεται περισσότερες από τις παραπάνω μορφές καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης (κινηματογράφο, φωτογραφία, δημιουργική ηχογράφηση κτλ.).

Οι άλλες δύο γνωστικές περιοχές που θα καλύπτουν οι δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας θα πρέπει να αναφέρονται στο *γραμματισμό σχετικά με τα ΜΜΕ* (media literacy, εκπαίδευση στα μέσα), δηλαδή σε θέματα όπως η ενημέρωση, οι συνεντεύξεις, το ρεπορτάζ, η διαφήμιση, τα μέσα οπτικοακουστικής ψυχαγωγίας, τα μέσα διαπροσωπικής οπτικοακουστικής επικοινωνίας, το διαδίκτυο κτλ. Και η προσέγγιση των θεμάτων αυτών, όπως και τα θέματα των προηγούμενων δύο γνωστικών περιοχών, θα θέλαμε επίσης να γίνει με δύο τρόπους.

γ. Αφενός να ασκηθούν τα παιδιά στη συστηματική *μελέτη και επεξεργασία* (διατύπωση κριτικού λόγου) των *έτοιμων οπτικοακουστικών προϊόντων*. Να έρθουν δηλαδή μέσα στην τάξη χαρακτηριστικά παραδείγματα άρθρων, τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών εκπομπών, ιστοσελίδων κτλ. και να μελετηθούν με συστηματικό τρόπο. Εδώ ας καταφύγουμε στις έξι «κομβικές έννοιες» (key-concepts), όπως τις συνοψίζει σε παλαιότερη εργασία της στο *British Film Institute* η *Cary Bazalgette* (Bazalgette 1989). Αυτά τα κριτήρια ανάλυσης επιτρέπουν στα παιδιά να κατατάσσουν τα οπτικοακουστικά παραδείγματα που θα έρθουν μέσα στην τάξη, να τα ταξινομήσουν κατά κατηγορίες, να εντοπίσουν «τα τεχνολογικά μέσα» που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή τους, να εντοπίσουν τις «γλώσσες», δηλαδή τα εκφραστικά μέσα και τους κώδικες που υιοθετήθηκαν, να σχολιάσουν τις «αναπαραστάσεις», δηλαδή τις ιδεολογικές διαστάσεις όπου ανάγονται οι διάφοροι τρόποι παρουσίασης κάθε θέματος, να επισημάνουν τους «φορείς παραγωγής» των οπτικοακουστικών έργων, δηλαδή το ποιος παρήγαγε κάθε έργο και με ποια κίνητρα και, τέλος, να προβληματιστούν για τους αποδέκτες των οπτικοακουστικών έργων, δηλαδή «το κοινό» τους. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια μελέτη της επικοινωνιακής διάστασης των οπτικοακουστικών έργων με τα εργαλεία της κοινωνιολογίας.

δ. Αφετέρου όμως, όπως ίσχυσε και για τις δραστηριότητες γνωριμίας με την καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση, θα θέλαμε να ασκηθούν τα παιδιά στη *χρήση των εργαλείων και των εκφραστικών μέσων*, δηλαδή να γίνουν παραγωγοί οπτικοακουστικών προϊόντων στο χώρο της ενημέρωσης

και της επικοινωνίας. Να πάρουν συνεντεύξεις, να συντάξουν ρεπορτάζ για διάφορα θέματα, να φτιάξουν διαφημίσεις, να σχεδιάσουν ιστοσελίδες και δικτυακούς τόπους κτλ.

Η επιχειρούμενη εδώ σύνθεση των τάσεων της κινηματογραφικής παιδείας και της αγωγής για τα ΜΜΕ δεν αποτελεί προϊόν ενός «ρεαλιστικού συμβιβασμού», αλλά προκύπτει καθώς η Οπτικοακουστική Παιδεία αντιμετωπίζεται ως ένα επικοινωνιακό εφόδιο που θα επιτρέψει στους πολίτες να παρακολουθούν σύνθετα οπτικοακουστικά κείμενα, να διατυπώνουν τις δικές τους σκέψεις με επικοινωνιακά μέσα, πέραν του γραπτού λόγου, να εκφράζουν τις ανησυχίες και τα οράματά τους με μη λεκτικά μέσα και να απολαμβάνουν τα οπτικοακουστικά κείμενα της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης. Μια τέτοια εκπαιδευτική προσπάθεια –πέρα από τη μελέτη οπτικοακουστικών κειμένων ενημέρωσης, διαφήμισης και ψυχαγωγίας– αναπόφευκτα θα στηριχτεί και στη μελέτη της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης, κύρια συνιστώσα της οποίας είναι ο κινηματογράφος. Έτσι, ο κινηματογράφος θα αντιμετωπιστεί μέσα στην εκπαίδευση όχι ως αυτοσκοπός, δηλαδή ως ιδιαίτερο γνωστικό αντικείμενο, αλλά ως «ιδεολογικός και επικοινωνιακός πλούτος»: ως μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης που ανήκει σε ένα ευρύτερο σύστημα επικοινωνίας.

Ας επισημανθεί επίσης ότι η Οπτικοακουστική Παιδεία στο σχολείο προτείνεται όχι ως «στενή» νοητική «θωράκιση» απέναντι στο προϊόν των ΜΜΕ, αλλά ως εξοικείωση με ένα ολοκληρωμένο σύστημα επικοινωνίας με πάρα πολλά από τα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τη διδασκαλία της γλώσσας.

Αν λοιπόν ορίσαμε εντελώς σχηματικά το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων Οπτικοακουστικής Παιδείας στο σχολείο και τις κύριες μεθοδολογικές κατευθύνσεις των δραστηριοτήτων αυτών, απομένει να δούμε κατά πόσον τέτοιου είδους δραστηριότητες είναι συμβατές με τις τρέχουσες σχολικές πρακτικές.

Πραγματικά, η κρατούσα πλέον ρητορική σχετικά με τις διδακτικές κατευθύνσεις της τυπικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα διαγράφεται κάπως ευνοϊκή. Ομαδοσυνεργατικότητα, μέθοδοι συνθετικών δημιουργικών εργασιών, ευέλικτη ζώνη, διαθεματικότητα είναι επιλογές που το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο φαίνεται να υιοθετεί, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν σημαντική προϋπόθεση για δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας.

Όλοι οι εκπαιδευτικοί (όλες δηλαδή οι προβλεπόμενες διδακτικές ειδικότητες) θα πρέπει να είναι σε θέση να ενσωματώσουν και να καθοδηγήσουν μερικές απλές δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας, που θα προβλέπονται στη διδακτική καθημερινότητα του μαθήματός τους –όπως ακριβώς σήμερα κάθε ειδικότητα, μόνη της διαχειρίζεται την ανάθεση γραπτών εργασιών, χωρίς να χρειάζεται να καταφεύγει σε φιλόλογους–, ενώ ταυτόχρονα όλοι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι σε θέση να αξιοποιήσουν έκτακτους επισκέπτες-συνεργάτες από τους χώρους της καλλιτεχνικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης και των ΜΜΕ, οι οποίοι ίσως κληθούν να στηρίξουν κάποιες πιο φιλόδοξες δραστηριότητες, όποτε η διδακτική οικονομία το επιτρέπει.

Μια τέτοια βέβαια εκπαιδευτική προοπτική προϋποθέτει μια σειρά θεσμικών αποφάσεων και επιλογή νέων προτεραιοτήτων σε πολλά επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος. Παράλληλα όμως, τέτοιου είδους επιλογές προετοιμάζονται

από το ζήλο και την όρεξη πολλών καινοτόμων εκπαιδευτικών, οι οποίοι ήδη καταθέτουν συνεχώς, δείγματα αξιολογών εφαρμογών στο χώρο της Οπτικοακουστικής Παιδείας.

Η Οπτικοακουστική Έκφραση ως συνιστώσα καλλιτεχνικής έκφρασης στο χώρο της Αισθητικής Παιδείας

Προτάσεις για τη συστηματική εξοικείωση των μαθητών με τις καλλιτεχνικές και τις επικοινωνιακές διαστάσεις της Οπτικοακουστικής Έκφρασης στο πλαίσιο του γνωστικού πεδίου της Αισθητικής Παιδείας.

Ως οπτικοακουστική καλλιτεχνική έκφραση αποκαλούμε τις μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης που προκύπτουν από τη δημιουργική χρήση οπτικοακουστικών εργαλείων και μέσων. Πρόκειται για τεχνολογικά εργαλεία που επιτρέπουν την αποτύπωση (εγγραφή) εικόνων και ήχων είτε από το περιβάλλον είτε από σχετικές διατάξεις πρωτογενούς παραγωγής τους, την επεξεργασία τους και τέλος την επαναληπτική ανάκληση-παρουσίαση (αναπαραγωγή) αυτού του κατασκευασμένου οπτικού ή/και ηχητικού αποτελέσματος που απευθύνεται σε περιορισμένο ή ευρύ κοινό. Σε αυτή τη γενικότερη κατηγορία έργων εντάσσονται μορφές σύγχρονης καλλιτεχνικής έκφρασης, όπως η καλλιτεχνική φωτογραφία, ο κινηματογράφος, το κινούμενο σχέδιο και κάθε μορφής τεχνική παραγωγής κίνησης από αντικείμενα (animation), η βιντεοάρτ, η δημιουργική ηχογράφηση (ραδιοσκοηνθεσία ή ηχοσκοηνθεσία), τα κόμικς, οι κάθε είδους μορφές ηλεκτρονικής Οπτικοακουστικής Έκφρασης μέσα σε περιβάλλον ηλεκτρονικού υπολογιστή (ηλεκτρονική σχεδίαση-computer graphics, τρισδιάστατο κινούμενο σχέδιο-3D animation, εγκαταστάσεις εικονικής πραγματικότητας-virtual reality installations κτλ.).

Εκφράζοντας τη σύγχρονη παιδαγωγική αντίληψη περί γραμματισμών στην εκπαίδευση, δηλαδή την προσπάθεια να εφοδιαστεί ο αυριανός πολίτης με γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις οι οποίες του επιτρέπουν να παρακολουθεί και να συμμετέχει στον οπτικοακουστικό πολιτισμό της κοινωνίας όπου ζει, η εξοικείωση με την Οπτικοακουστική Έκφραση δομείται ως υπεύθυνη επιλογή κομβικών εννοιών που –κατά την παιδαγωγική και ιδεολογική κρίση των συντακτών της– εξυπηρετεί καλύτερα το στόχο του οπτικοακουστικού γραμματισμού και την καλλιέργεια της οπτικοακουστικής συνείδησης των μαθητών.

Επιλογή κομβικών εννοιών για την εξοικείωση με την καλλιτεχνική Οπτικοακουστική Έκφραση

1. Ο μηχανισμός της οπτικοακουστικής αφήγησης (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης). Η συνεχής αφηγηματική ροή που προκύπτει από την παράθεση (στη φωτοαφήγηση) ή τη χρονική ακολουθία (στον κινηματογράφο, κινούμενο σχέδιο) διαδοχικών εικόνων. Στοιχειώδης περιγραφή απλής δράσης – απλή καταγραφή χώρου – μικρή μυθοπλασία.

2. Η σημειολογία των βασικών κάδρων (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης). Κοντινό – μεσαίο – γενικό.

3. Η διαμεσολάβηση του δημιουργού (κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση). Ο υποκειμενισμός του δημιουργού ενός οπτικοακουστικού έργου, όπως προκύπτει από την επιλεκτική χρήση των οπτικοακουστικών εργαλείων.

4. Βαθμοί διαμεσολάβησης (κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση):

Κινούμενο σχέδιο – κινηματογραφική μυθοπλασία – ντοκιμαντέρ – ρεπορτάζ.

5. Σκηνοθετημένο περιεχόμενο εικόνας (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης).

Σημειολογικές παρεμβάσεις στην ακίνητη εικόνα.

6. Τα είδη των ήχων (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης – κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση): Θόρυβοι – ομιλίες – μουσική – σπικάζ (αφανής αφήγηση).

Τα είδη της ομιλίας: Σπικάζ (αφανής αφήγηση) – ο λόγος των παρουσιαστών – ο λόγος των προσκεκλημένων – ηθοποιοί.

Δημιουργία ηχητικού τοπίου. Απλός ηχητικός περίπατος.

7. Η ανθρώπινη παρουσία μέσα στην εικόνα (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης – κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση).

Ήρωας ντοκιμαντέρ – Ηθοποιός (πρωταγωνιστής – β' ρόλος) – ήρωας κινούμενου σχεδίου – κούκλες (animation) – ανθρωπομορφισμός ζώων στο κινούμενο σχέδιο.

8. Η αισθητική παράμετρος της τεχνολογίας (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης – κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση).

Ασπρόμαυρη – έγχρωμη ταινία.

Βωβός – ηχητικός κινηματογράφος.

Πλατό – φορητή κάμερα – κινητό τηλέφωνο.

Μελιές – *STAR TREK* – *Πόλεμος των Άστρων* – *Μάτριξ*.

9. Ρεπορτάζ – συνέντευξη (κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση).

10. Διαφήμιση (κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση) η έννοια του στοχευμένου κοινού.

11. Λογοτεχνία – κινηματογράφος (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης). Διαφορετικοί τρόποι αφήγησης της ίδιας ιστορίας

12. Τα κινηματογραφικά είδη (genre), το προσωπικό σύμπαν κάθε δημιουργού, όπως προκύπτει από τη δημιουργική χρήση των εκφραστικών μέσων και οι υποκειμενικές αναγνώσεις του δέκτη (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης – κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση).

13. Πλάνο (διάρκειες) – ρυθμός – μοντάζ (αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης).

14. Οι ειδικότητες του κινηματογράφου και της τηλεόρασης (κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση).

15. Το κύκλωμα παραγωγής και διανομής – μετάδοσης οπτικοακουστικών προϊόντων (κοινωνιολογία – επικοινωνία – κριτική ανάλυση).

Στο Γυμνάσιο θα προστεθούν και οι παρακάτω έννοιες: (Όλες αναφέρονται στην αισθητική της Οπτικοακουστικής Έκφρασης.)

16. Διεύθυνση φωτογραφίας – φωτισμοί.

17. Μονταζικές παρεμβάσεις στη σχέση εικόνας και ήχου.

18. Οι κινήσεις της κάμερας.

19. Σχολές – δημιουργοί.

Πρόσβαση και δυνατότητες αξιοποίησης του ΠΣ για την Οπτικοακουστική Έκφραση

Η παρουσίαση του παραπάνω σκεπτικού που διέπει το σχεδιασμό του ΠΣ ολοκληρώνεται πρακτικά με τα τεχνικά χαρακτηριστικά χρήσης και πρόσβασης του ΠΣ, όπως έχει αναρτηθεί στον κόμβο www.minedu.gov.gr/ψηφιακό_σχολείο/νέα_παιδαγωγικά_προγράμματα_σπουδών/πεδίο_Πολιτισμός/ΠΣ_για_την_ΟΑ_Έκφραση. Η ανάρτηση του συγκεκριμένου ΠΣ, καθώς προς το παρόν δεν προβλέπεται ειδικός διδακτικός χρόνος στα Ωρολόγια Προγράμματα, έχει χαρακτήρα συμπληρωματικής μόνο αξιοποίησης των σχετικών προτάσεων με πρωτοβουλίες των εκπαιδευτικών. Περιλαμβάνει προτάσεις απλών δραστηριοτήτων Οπτικοακουστικής Παιδείας για όλες τις βαθμίδες της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Οι προτάσεις δραστηριοτήτων είναι οργανωμένες σε τέσσερις στήλες (τετράστηλα):

► Στην πρώτη –που είναι και η πιο σημαντική– αναγράφεται η στοχοθεσία, δηλαδή τα προτεινόμενα ελάχιστα ζητούμενα τα οποία είναι καλό να ικανοποιούνται με την ολοκλήρωση κάθε ηλικιακής βαθμίδας. Με τον τρόπο αυτό μπορεί ο εκπαιδευτικός όχι μόνο να διαμορφώνει το μάθημά του, αλλά και να ελέγχει την αποτελεσματικότητά του.

► Στη δεύτερη στήλη διευκρινίζεται το αντικείμενο της στοχοθεσίας της πρώτης στήλης, βοηθώντας έτσι την παιδαγωγική μεθοδολογία που μπορεί να ακολουθηθεί.

► Στην τρίτη στήλη αναφέρονται ενδεικτικές δραστηριότητες που βοηθούν στην αποσαφήνιση της στοχοθεσίας και δίνουν ιδέες εκπαιδευτικής πράξης.

► Στην τέταρτη στήλη αναφέρεται τυχόν υποστηρικτικό εκπαιδευτικό υλικό (υπάρχον ή προτεινόμενο για να παραχθεί), που μπορεί να βοηθήσει στην πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων.

Από τις προτεινόμενες δραστηριότητες ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέγει, σύμφωνα με τις ανάγκες της ύλης του και τις δυνατότητες των μαθητών του, εκείνες που είναι σε θέση να πραγματοποιήσει. Στην ίδια ιστοσελίδα στο (Β') έχει αναρτηθεί ο αντίστοιχος «Οδηγός Εκπαιδευτικού για την Οπτικοακουστική Έκφραση», με τις επιμέρους αναλυτικές οδηγίες, τα σχεδιαγράμματα και τις πρακτικές συμβουλές για την αποτελεσματικότερη πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων που αναφέρονται στο ΠΣ (τετράστηλα).

Επιπλέον δυνατότητες αξιοποίησης προτάσεων για δραστηριότητες Οπτικοακουστικής Παιδείας υπάρχουν στην ιστοσελίδα του «Καρπού»: www.karposontheweb.org / (βλ. Εκπαιδευτικό υλικό / Προτάσεις για δραστηριότητες (Φωτοκόμικς – Γνωριμία με τη γλώσσα της φωτογραφίας κ.ά.).

Βιβλιογραφία

- Bazalgette C. (ed.) (1989), *Primary Media Education: A Curriculum Statement*, British Film Institute, London
- British Film Institute (2003), μετάφραση δύο κεφαλαίων από το Βιβλίο-Οδηγό *Look again! A teaching guide to using film and television with three-to eleven-year-olds*, στο αφιέρωμα: *Παιδική ηλικία και κινηματογράφος*, (επιμ. Κούρτη Ε., Σιδηροπούλου Χ., Τσίγκρα Μ.), *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, ΟΜΕΡ-Ελληνικά Γράμματα, 2009, τεύχ. 9, σ. 162-171
- Buckingham D. (2007), «Μορφές αλφαριθμητισμού στα ψηφιακά μέσα: επανεξετάζοντας την εκπαίδευση στα μέσα επικοινωνίας στην εποχή του διαδικτύου», στο αφιέρωμα: *Αγωγή και εκπαίδευση στα μέσα επικοινωνίας*, (επιμ. Ντάβου, Μ.), *Ζητήματα Επικοινωνίας*, τεύχ. 6, σ. 16
- Buckingham D. (2008), *Εκπαίδευση στα ΜΜΕ* (επιμ. Κούρτη Ε.), μετ. Σκαρβέλη Ι., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 175
- Hobbs R. (2007), «Η ενσωμάτωση του αλφαριθμητισμού στα μέσα επικοινωνίας, στη Μέση Εκπαίδευση», στο αφιέρωμα: *Αγωγή και εκπαίδευση στα μέσα επικοινωνίας*, (επιμ. Ντάβου Μ.), *Ζητήματα Επικοινωνίας*, τεύχ. 6, σ. 66-67
- Ντάβου Μ. (2007), «Αγωγή και εκπαίδευση στα μέσα επικοινωνίας – Πρόλογος της επιμελήτριας», στο αφιέρωμα: *Αγωγή και εκπαίδευση στα μέσα επικοινωνίας* (επιμ. Ντάβου Μ.), *Ζητήματα Επικοινωνίας*, τεύχ. 6, σ. 5-6

Ο **Μένης Θεοδωρίδης** είναι σκηνοθέτης που δραστηριοποιείται σε θέματα Οπτικοακουστικής Παιδείας. Εργάστηκε στην ΕΡΤ ως σκηνοθέτης (1984-2010). Στο πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ – Εκπαίδευση και Πολιτισμός» ήταν υπεύθυνος του εργαστηρίου Οπτικοακουστικής Έκφρασης και συντονιστής της ομάδας σχεδιασμού του εκπαιδευτικού υλικού. Είχε την ευθύνη του εκπαιδευτικού σχεδιασμού και της συγγραφής συνοδευτικών εντύπων για το «ΠΑΜΕ ΣΙΝΕΜΑ;» του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης (1999-2001) και του ECOFILMS στη Ρόδο (2005, 2006 και 2008). Το 2010 πήρε μέρος στο σχεδιασμό του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τα Προγράμματα Σπουδών του Νέου Σχολείου, ως υπεύθυνος του πεδίου «Πολιτισμός – Αισθητική Παιδεία» και ως υπεύθυνος του Προγράμματος Σπουδών για την Οπτικοακουστική Έκφραση. Συμμετέχει στην ΑΜΚΕ «Καρπός». www.karposontheweb.org